

Комунальний заклад вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради
Факультет спеціальної освіти та соціально-гуманітарних наук
Кафедра психології та соціальної роботи

КВАЛІФІКАЦІЙНА (БАКАЛАВРСЬКА) РОБОТА

Особливості розвитку емпатії у підлітків в умовах змішаної форми навчання

Виконала: студентка групи П-4
спеціальності 053 Психологія
Надтока Аліна Олександрівна
Керівник: Турубарова А. В.
Рецензент: Буланов В. А.
Нормоконтроль: Ситник С. С

Запоріжжя
2024 р.

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна (бакалаврська) робота: 81 с., 6 табл., 50 джерел, 4 додатки.

Об'єкт дослідження – емпатія підлітків.

Предмет дослідження – психологічні особливості розвитку емпатії в учнів підліткового віку в умовах змішаної форми навчання.

Мета роботи: емпірично дослідити особливості розвитку емпатійних здібностей у підлітків в умовах змішаної форми навчання та розробити психокорекційну програму щодо розвитку у них емпатії.

Методи дослідження: теоретичні (аналіз, узагальнення, систематизація матеріалу); емпіричні (констатувальний експеримент, тестування, психодіагностичні методики); статистичні (кількісна та якісна обробка результатів).

Актуальність дослідження емпатії підлітків пояснюється тим, що в даний час наше суспільство відчуває гостру потребу в людях, здатних поділитися з оточуючими своїм внутрішнім станом, у вчинках проявити свою душевну щедрість. Саме емпатія розуміється в психології як емоційна чуйність та увага до іншого, його прикрощів та радощів, вона проявляється в бажанні надавати допомогу та підтримку оточуючим. Тому в даний час гостро стоїть проблема формування цієї важливої якості в учнів підліткового віку в умовах змішаної форми навчання. Оскільки в Україні вже тривалий час (пандемія, війна тощо) особистість розвивається і формується в частково соціально ізольованій ситуації. Проблемі вивчення розвитку емпатії присвячено багато досліджень. Разом із тим, проблема розвитку емпатії підлітків не є розв'язаною у наш час та зберігає свою значущість.

ЕМПАТІЯ, ПІДЛІТКИ, РОЗВИТОК ЕМПАТІЇ, ЗМІШАНА ФОРМА НАВЧАННЯ.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМПАТІЇ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ЗМІШАНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ	9
1.1. Наукові погляди на розвиток емпатії підлітків	9
1.2. Психологічні проблеми змішаного навчання підлітків	20
РОЗДІЛ 2 ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ЕМПАТІЇ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ЗМІШАНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ	36
2.1. Діагностика особливостей розвитку рівня емпатійних здібностей у підлітків	36
2.2. Аналіз результатів дослідження	42
2.3. Психокорекційна програма з розвитку емпатійних здібностей підлітків в умовах змішаної форми навчання	46
ВИСНОВКИ	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	57
ДОДАТКИ	63

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У періоди нестабільності суспільства, погіршення соціальних умов життя, виникнення напруженості у стосунках між людьми особливо гостро постають проблеми розуміння іншої людини, співчуття, взаємної допомоги. Наше суспільство відчуває гостру потребу в людях, здатних поділитися з оточуючими своїм внутрішнім станом, у вчинках проявити свою душевну щедрість.

Одним із важливих особистісних регуляторів і чинників гуманної поведінки є емпатія – здатність до осягнення і переживання емоційних станів іншої людини. Емпатія займає провідний ступінь у розвитку різних когнітивних процесів, емоційно-вольової сфери, є важливою складовою при взаєминах між людьми, дає можливість передбачати дії інших, припустити їхні думки, висловлювання, зрозуміти причини вчинків інших людей. Саме емпатія розуміється в психології як емоційна чуйність та увага до іншого, його прикрощів та радощів, вона проявляється в бажанні надавати допомогу та підтримку оточуючих. Емпатійні почуття, що виникають як відгук на переживання іншої людини, сприяють усвідомленню важливості дотримання моральних норм, спонукають до альтруїстичної поведінки, надання активної допомоги людям, які перебувають у скрутному становищі. Вміння «бачити і відчувати людей» – одне з найважливіших якостей особистості, яке слід сформувати у підростаючого покоління.

Не зважаючи на чималу кількість досліджень, присвячених проблемі генезису емпатії, знання про особливості розвитку цієї якості у дітей підліткового віку та умови її формування мають фрагментарний характер. Водночас сучасні програми практичного психолога не завжди передбачають розвиток у дітей співчуття, співпереживання іншим людям, внаслідок чого формування емпатії зазвичай відбувається стихійно. Попри численні дослідження, в яких розглядаються різні аспекти емпатії, в даний час гостро

стоїть проблема формування цієї важливої якості в учнів підліткового віку в умовах змішаної форми навчання. Оскільки в Україні вже тривалий час (пандемія, війна тощо) особистість розвивається і формується в частково соціально ізольованій ситуації.

Проблемою розвитку емпатії у підлітків займаються такі зарубіжні та вітчизняні вчені, як Н. Айзенберг, Т. Балева, Д. Бейтсон, В. Бойко, А. Валлон, Л. Журавльова, Б. Кіндратюк, В. Савченко, М. Хоффман та інші. Одна не повною мірою, на сьогодні, досліджена проблема розвитку емпатії у підлітків в умовах змішаної форми навчання. Враховуючи актуальність проблеми, її недостатню розробленість, визначено тему кваліфікаційної роботи у такій редакції «Особливості розвитку емпатії у підлітків в умовах змішаної форми навчання».

Об'єкт дослідження – емпатія підлітків.

Предмет дослідження – психологічні особливості розвитку емпатії в учнів підліткового віку в умовах змішаної форми навчання.

Мета дослідження: емпірично дослідити особливості розвитку емпатійних здібностей у підлітків в умовах змішаної форми навчання та розробити психокорекційну програму щодо розвитку у них емпатії.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати наукові погляди на розвиток емпатії підлітків та виділити психологічні проблеми їх навчання за змішаною формою.
2. Виявити особливості розвитку емпатійних здібностей у підлітків в умовах змішаної форми навчання.
3. Розробити психокорекційну програму для підлітків щодо розвитку у них емпатійних здібностей в умовах змішаної форми навчання.

Методи дослідження: теоретичні (аналіз, узагальнення, систематизація матеріалу); емпіричні (констатувальний експеримент, психодіагностичні методики: методика «Дослідження рівня емпатійних тенденцій» (І. Юсупов), тест для визначення рівня сформованості емпатії (Б. Кіндратюк, С. Литвин,

методика «Діагностика рівня емпатійних здібностей» (В. Бойко); статистичні (кількісна та якісна обробка результатів).

Теоретико-методологічним підґрунтям дослідження стали:

- положення про сутність емпатії, її психологічні механізми та роль у спілкуванні (Ч. Батсон, В. Вундт, Т. Ліппс, М. Хоффман та ін);
- дослідження емоційного розвитку, чутливості, сприяння та співпереживання (Т. Балєва, Л. Журавльова, С. Кравчук, В. Савченко та ін.);
- дослідження окремих аспектів розвитку емпатії та її компонентів (В. Бойко, Є. Давиденко, О. Міненко, Я. Чаплак та ін.);
- дослідження психологічних проблем змішаного навчання підлітків (К. Бонк, Ч. Грехем, О. Кузьменко, Т. Собченко та ін).

Практичне значення роботи полягає у тому, що результати, отримані в ході дослідження та запропонована психокорекційна програма, можуть бути корисними для практичних психологів, соціальних педагогів закладів загальної середньої освіти задля проведення психологічної роботи щодо розвитку емпатії у підлітків в умовах змішаної форми навчання.

Апробація результатів дослідження відбулася на V Міжнародній науково-практичній конференції студентів та молодих вчених «Освітні і культурно-мистецькі практики в контексті інтеграції України у міжнародний науково-інноваційний простір в умовах воєнного часу», 18-19 квітня 2024 року, м. Запоріжжя.

Експериментальна база дослідження: дослідження проводилося на базі Наукового ліцею комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради. Вибірку склали 15 учнів (5 хлопців та 10 дівчат) 9 класу.

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Містить 6 таблиць. Загальний обсяг роботи складає 82 сторінки, основного тексту – 55 сторінок. Список використаних джерел налічує 50 найменувань.

ВИСНОВКИ

Відповідно до поставлених завдань та проведеного емпіричного дослідження були здійснені наступні висновки:

1. Актуальність дослідження емпатії підлітків пояснюється тим, що в даний час наше суспільство відчуває гостру потребу в людях, здатних поділитися з оточуючими своїм внутрішнім станом, у вчинках проявити свою душевну щедрість. А емпатія займає провідний ступінь у розвитку різних когнітивних процесів, емоційно-вольової сфери, є важливою складовою при взаєминах між людьми, дає можливість передбачати дії інших, припустити їхні думки, висловлювання, зрозуміти причини вчинків інших людей. Саме емпатія розуміється в психології як емоційна чуйність та увага до іншого, його прикрощів та радощів, вона проявляється в бажанні надавати допомогу та підтримку оточуючим. Тому в даний час гостро стоїть проблема формування цієї важливої якості в учнів підліткового віку в умовах змішаної форми навчання. Оскільки в Україні вже тривалий час (пандемія, війна тощо) особистість розвивається і формується в частково соціально ізольованій ситуації. Аналіз наукової літератури дозволив виділити такі наукові погляди на розвиток емпатійних якостей підлітків: афективний (Ч. Батсон, Е. Гуссерль, К. Кларк, Е. Штайн та ін.); когнітивний (С. Кравчук, С. Маркус, С. Франк та ін.); афективно-когнітивний (О. Гудзь, В. Савченко та ін.); інтегративний (Д. Бейтсон, А. Валлон, Л. Журавльова та ін.).

Змішане навчання поєднує в собі традиційні форми проведення занять в аудиторії з елементами дистанційної освіти. Воно характеризується застосуванням на уроках різних web-сервісів, комп'ютерних програм і засобів телекомунікації, передбачає активну участь учнів в освітньому процесі, подання навчального матеріалу в різних формах і можливість використання

отриманих знань у реальних ситуаціях. Суть змішаного навчання полягає в тому, що web-сервіси застосовуються для вивчення теоретичного матеріалу і підтримки самостійної практичної діяльності учнів. На ефективність змішаного навчання підлітків можуть впливати такі психолого-педагогічні особливості (особливості організації процесів викладання та навчання з урахуванням психології учнів): когнітивна (пізнавальна) сфера особистості, перцептивні процеси, інтелектуальні процеси, мотиваційна сфера особистості, самоорганізація особистості та цілепокладання.

Аналіз наукової літератури дозволив виділити такі психологічні проблеми змішаного навчання підлітків:

- підвищений рівень інтересу до електронних ресурсів і психологічна готовність активно використовувати інформаційні технології у своїй роботі;
- поява таких негативних емоційних станів як апатія, тривожність, напруженість;
- наявність комунікативних проблем;
- зміна соціальної взаємодії між учнем і вчителем – поява конфліктів;
- наявність низької мотивації до учіння.

2. Діагностичним інструментарієм для дослідження розвитку емпатії виступили три методики: «Дослідження рівня емпатійних тенденцій» (І. Юсупов), тест для визначення рівня сформованості емпатії (Б. Кіндратюк, С. Литвин), «Діагностика рівня емпатійних здібностей» (В. Бойко). Використання вказаних методик дозволило виявити рівні емпатії, які переважають у підлітків. Переваги використання вказаних методик в тому, що вони є зрозумілими та доступними; валідність та надійність результатів дослідження підтверджена науковцями, які використовують вказані методики для діагностики емпатії. В результаті проведення емпіричного дослідження було виявлено, що в опитаних підлітків переважає середній рівень емпатії (73% та 47% за двома тестами) та низький та нижчий середнього рівні емпатії

(по 33%). За діагностикою рівня емпатійних здібностей (В. Бойко) у підлітків переважають такі шкали: емоційний канал емпатії та ідентифікація (по 23%).

За результатами констатувального експерименту виявлено такі особливості розвитку емпатійних здібностей у підлітків в умовах змішаної форми навчання:

- повноцінному сприйняттю і спілкуванню іноді заважає брак розкнутості почуттів, а також невміння передбачати розвиток відносин між людьми;
- існують труднощі у встановленні контактів з людьми;
- прихильники точних формулювань і раціональних рішень;
- інколи відчувають свою відчуженість, однолітки не надто шанують їх своєю увагою;
- у міжособистісних стосунках їх уявлення про інших складаються значним чином під впливом вчинків, а не особистих вражень;
- притаманні емоційні прояви, водночас більшою мірою вони самоконтролюються;
- проявляють здебільшого спонтанний інтерес до іншої людини;
- намагаються уникнути особистих контактів, вважають недоречним виявити цікавість до іншої особистості, переконати себе спокійно ставитися до переживань і проблем оточуючих.

Отримані емпіричні дані свідчать про необхідність розробки та впровадження психокорекційної програми з розвитку емпатії підлітків.

3. Розроблена психокорекційна програма дозволить розвинути у підлітків вміння протистояти негативним впливам соціального оточення; розвинути навички спілкування, взаємодії та співпраці; опанувати прийомами саморозслаблення; сформувані деякі морально-етичні уявлення; контролювати власні емоції та розуміти почуття інших людей; навчитися розпізнавати та виражати власні емоційні стани. Програма містить три етапи: установчий, корекційний та заключний. Всього програмою передбачено 9 модулів. Впровадження запропонованої психокорекційної програми в

роботу практичного психолога закладу загальної середньої освіти з підлітками дозволить у подальшому оцінити її ефективність. В програмі використовуються такі методи: вправи на активізацію, бесіди, обговорення, ігри, робота в парах та малих групах, рухові вправи, робота з ситуаційними малюнками, практичне розв'язання ситуацій, рефлексія.

Перспективами подальших наукових розвідок є впровадження запропонованої психокорекційної програми в роботу практичного психолога закладу загальної середньої освіти з підлітками та подальша оцінка її ефективності.